

Sayı : 7 - 8

1976 - 1977

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1977

ÖZEL BAHİRİYE MEKTEPLERİ HAKKINDA BİR GENELGE (1851)

Ali İhsan Gencer

1768 senesinde başlayan Osmanlı-Rus savaşları, henüz iki seneyi idrak ettiği bir sırada, Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz kuvvetlerinin başarısızlığı, bu iki mühim müessesenin köklü bir ıslâhata ihtiyaç gösterdiği gerçeğini açıkca ortaya koymuştu. Bilhassa 1770 senesinde Çeşme'de Türk deniz gücünün, İngiliz amiral ve denizcilerinin yardımı ile Rus'lar tarafından yakılması¹, Türk denizciliğine 1571 İnebahtı deniz savaşından sonra vurulan ikinci bir darbe olmuştu. Fakat bu acı hâdiseyi, devletin, bahriye işlerini daha ciddî olarak ele almasını sağlayan, bir dönüm noktası olarak da düşünebiliriz. Nitekim devrin padişahı III. Mustafa (1757-1774), daha önce topçu öğretmeni sıfatıyla devlet hizmetine giren, Fransa'nın İstanbul elçisi De Vergennes'in damadı, Macar asıllı Baron de Tott'un da yardımı ile, Haliç'te tersâne yakınında, daha ziyade bahriye mühendisliğine mahsus bir okul kurdurmuştur (1773). Bu suretle denizciliğin daha ilmî metodlarla öğretilmesi en büyük amaç edinilmiş oluyordu.

1773'de Batı tarzında bir deniz mektebinin açılması için atılan bu ilk adımdan sonra, mektep, III. Selim zamanında (1789-1807) girilen reform hareketleri ile daha da geliştirilmiş ve fakat tam mânası ile istenilen seviyeye ulaştırılamamıştır.

II. Mahmud'un (1808-1839) da bu hususta gayretleri görülmüş ise de, 1828-1829 Osmanlı-Rus harbinde, ne Deniz Mühendishânesinden yetişmiş bir kaptana ne de Kara Mühendishânesinden yetişmiş bir subaya tesadüf edilememiştir². Bütün bunlara, devletin içinde bulunduğu iç ve dış gailelerin yanı sıra, bahriyenin her türlü kademesini içine alacak bir reform komisyo-

1 Bu hususta fazla bilgi için bk. Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekâtı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, İstanbul, 1942; Şehabettin Tekindağ, «Çeşme» maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, III, 396.

2 Mahmud Cevad, *Maârif-i Umumîyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilâtı ve İcraatı*, İstanbul, 1338, s. 5.

nunun, daha doğrusu bir reform kadrosunun henüz teşekkül etmemiş olmasını âmil olduğunu söyleyebiliriz.

Tanzimat Fermanı ile başlayan devlet teşkilâtındaki Avrupaî değişiklik ve bu arada Bahriye Meclisi'nin kuruluşu, arzu edilen reform kadrosunu oluşturmağa ve dolayısıyla girişilecek reform çabalarının daha sistemli bir şekilde ele alınmasına en büyük âmil olmuş ve bu devirde Bahriye Mektebi üzerinde daha ciddi bir şekilde durularak ıslâh edilmeye çalışılmıştır.

Tanzimat Fermanı döneminin ilk yıllarında Bahriye Mektebi'nin durumunu, daha sonra «Paşa» unvanını alarak tarihimizde «Yâver Paşa» olarak anılan, İngiliz kaptan Sir Baldwin Wake WALKER'in 19 şubat 1840 tarihinde Kaptan Paşa'ya sunmuş olduğu lâyihasından açıkça öğrenmekteyiz³.

Mora ihtilâlinde, Türklere karşı savaşan, hattâ başarılarından dolayı Yunanistan halâskarı nişânı (= Redeemer of Greece) ile de taltif edilen Walker⁴, Osmanlı hizmetindeki ilk görev yılında sunduğu bu lâyihasında, Bahriye Mektebinde bâzı eksikliklerin olduğunu belirterek, neler yapılması gerektiğini madde madde belirtmiştir. Walker'in belirttiği bütün bu hususlar, Bahriye Meclisi'nde ele alınarak, evvel emirde, mektep hocalarının adedi artırılmış, mektep için bâzı yeni âletler alınarak talebelerin daha modern bir şekilde yetişmelerine gayret sarfedilmiştir⁵.

Bahriye Mektebi için alınan bu ilk tedbirler, semeresini yavaş yavaş vermeye başlamış, özellikle harita yapmak fenni oldukça ilerlemiştir. Nitekim bu sıralarda Bahriye binbaşlarından Ömer Kaptan ile, mühendis Emin efendi Basra körfezinin haritasını yapmışlar ve müşterek bir lâyiha hazırlayarak 23 Safer 1264 (30 Ocak 1848) tarihinde Kaptan Paşa'ya takdim etmişlerdir⁶.

Görüldüğü gibi, Tanzimat Fermanı ile birlikte Bahriye Mektebinde önemli bir kıpırdanma meydana gelmiş, bu arada mektep binası Kasımpaşa'dan Heybeli-ada'ya naklolunmuştu. Bütün bunlara rağmen mektep, arzu edilen seviyeye ulaşamamış, yeni yeni hamleler yapılmasını gerektirmiştir. Nitekim mektebin eğitim ve öğretim sistemindeki bâzı bozuklukları, hiç olmazsa bir noktaya kadar dolduracak olan yeni bir lâyiha, 23 Cemaziyevvel 1264

3 Walker'in lâyihası için bk. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. E. 4788; Fevzi Kurtoğlu, *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1928-1939)*, II, İstanbul, 1941, s. 19-21.

4 *The Dictionary of National Biography*, London, 1917, XX, 501.

5 Fazla bilgi için bk. Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islâhat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu*, Basılmamış doktora tezi, İstanbul, 1976, Tarih Semineri Ktp. Tezler nr. 2679, s. 271 vd.

6 Başbakanlık Arşivi, *Mesâl-i Mühimme tasnifi*, nr. 371.

(27 nisan 1848) tarihinde, Patrona-i Hümayun Mustafa Paşa tarafından Bahriye Meclisi'ne sunulmuştur⁷.

Patrona Mustafa Paşa'nın lâyihasında; tahsil müddetinin 4 sene olması, alınacak talebenin Kur'ân okuyup yazı yazmayı bilmeleri, talebelerin sıhî muayenelerinin bir heyet tarafından tetkiki, özellikle subay çocuklarından 14-16 yaşlarında olanlarının mektebe kaydedilmesi, ikinci sınıftan itibaren talebelerin makine ve inşâiye talebesi olarak ayrılmaları, mektebin birinci ve ikinci sınıftaki derslerin müşterek olması; üçüncü ve dördüncü sınıf talebelerine ilmihâl, arapça, hesap, hendese, cebir, resim, Fransızca⁸; güverteye ayrılan talebeye hey'et, müsellesât-ı küreviyye, seyr-i sefâin; makinaya ayrılan talebelere cerr-i eskâl, inşâiyye talebelerine de inşâiyye ile ilgili derslerin okutulması zarureti belirtiliyordu.

XIX. yüzyıl gemiciliğinin tamamen ilim ve tekniğe dayanması, Bahriye Mektebinin önemini bir kat daha arttırıyordu. Bu hususu gayet iyi düşünen Osmanlı Devleti, bütün gücü ile Bahriye Mektebini ıslâh etmeye çalışıyor ve bunda yavaş da olsa bir ilerleme kaydediyordu.

Gerek gemi yapımı, gerekse bu yeni tip gemilerin sevk ve idaresinin tamamen tekniğe ve teknik bilgiye dayandığı bir devirde, bir takım kimselerin Akdeniz'in bazı mahallerinde bahriye mektepleri açarak, bilip bilmeden bahriye tekniğini öğretmeye kalkıştığı haber verilmiş ve yapılan tahkikatta ihbârın doğruluğu anlaşılmıştır⁹.

Devlet, bu durumla yakından ilgilenerek metni aşağıda aynen verilecek olan genelge ile ilgililere, bundan böyle, bu tarzda bir mektep açmak isteyenlerin, önce, bağlı olduğu vilâyet veya kazanın mahallî meclisinde hal ve hareketlerinin tetkik edilip bunun bir mazbata ile tesbit olunarak İstanbul'a gönderilmesini ve Bahriye Meclisi'nde imtihan yapılmadıkça kendi bildiklerine göre bahriye mektebi açıp tedrisata girişmemelerinin «irâde-i seniyye» gereği olduğu, bildirilmiştir.

Görüldüğü gibi, Devlet, kendi denetim ve gözetimi altında özel bir bahriye mektebinin açılarak, denizcilik tekniğinin tedris edilmesine mâni olmamaktadır.

7 Mustafa Paşa'nın lâyihası için bk. Saffet, *Bahriye Tarihimizden Seçilmiş Fûlâsalar*, İstanbul, 1329, s. 17-18.

8 Bahriye Meclisi, Patrona Mustafa Paşa'nın lâyihası üzerinde müzakere-lerde bulunduğu bir sırada, almış olduğu bir kararla, okulun bundan böyle, yabancı dilinin İngilizce olmasını kabul etmiş, Fransızca ihtiyarî bir ders olarak kalmıştır. (bk. Bşk. Arş., *Mesâil-i Mühimme*, nr. 373).

9 Deniz Müzesi Arşivi, *Mektubi* tasnifi, defter nr. 10, s. 24.

Bahriye, özellikle Maarif tarihimiz yönünden çok büyük ehemmiyet taşıyan bu 19 Rebiülevvel 1267 (22 Ocak 1851) tarihli genelgeyi, Aydın, Seianik, Girit, Sayda, Cezâir-i Bahr-ı Sefid, Kıbrıs, Biga, İzmit, Tırhala, Sakız, Bozcaada, Gemlik, İstanköy, Teke, Limni, Tekfurdağı, Erdek vâli, mutasarrıf ve kaymakamlarına göndermiştir. Bu genelgeye Aydın, Girit, Sayda, Cezâir-i Bahr-i Sefid, Biga, Bozcaada, Teke ve Limni'den hemen cevap gelmiş¹⁰, diğer yerlerden herhangi bir karşılık verildiğine dair bilgimiz yoktur.

Genelge aynen şöyledir :

«Aydın ve Selânik ve Girid ve Sayda ve Cezâir-i Bahr-ı Sefid ve Kıbrıs ve Biga ve İzmid ve Tırhala ve Sakız ve Bozcaada ve Gemlik ve İstanköy ve Teke ve Limni ve Tekfurdağı ve Erdek Vali ve Mutasarrıf ve Kaymakamlarına,

Bahr-ı Sefid'in bâzı mahallerinde bir takım kesân mekteb güşâdıyla bilür bilmez ta'lim-i fünûn-ı bahriyye etmekte oldukları tahkik u istihbâr kılındığına mebnî, ba'd-ez-in bu makûle mekteb güşâdını istid'â eden kimesnenin mahallî meclisinde ahvâli tahkik u tedkik olunarak bâ-mazbata bu tarafa irsâl ile Bahriye Meclisi'nde dahi imtihan icrâ olunmadıkça hod-be-hod mekteb güşâdıyla tedris-i fen eylemelerine ruhsat verilmemek üzere tenbîhât-ı muktazıyyenin icrâsı husûsuna dâir müte-allik ve şeref-sudûr buyrulan emr ü irâde-i hikmet-dâde-i cenâb-ı mülûkâne mantûk-ı celîli üzere tasdîr buyrulan emir-nâme-i sâmi-î hazret-i dest-gâh-ı dâverânedan kılınmış olmağla ber-mantûk-ı irâde-i seniyye şu sûretde bundan böyle nizâm ittihâzıyla temâmî-i icrâsı husûsuna himem-i meâlî-tev'em-i safderânedan derkâr u şâyeste buyurulmak bâbında.»

19 Rebiülevvel [1267]

10 Vesikada nerelerden cevap geldiğine işâret olunmuştur.

